

KRONIEK

TIJDSCHRIFT HISTORISCH AMERSFOORT

JRG 17 • NR 1 • MAART 2015

1940~2015

75 JAAR EVACUATIE

HERDENKINGSSTENEN • KOPJE VAN FRANK • LEEUW

Stedelijk Museum Alkmaar

4

OMSLAG Gebrandschilderd raam in het stadhuis van Alkmaar, geschonken door de gemeente Amersfoort als dank voor de opvang.

- 4 Herinneringen aan de evacuatie van 1940**
- 7 Herdenkingsstenen**
- 8 Het theekopje van Jules en Flora Frank**
- 10 De leeuw van de Bernhardkazerne**

Archief Eemland

DTB-boeken online beschikbaar

Op www.hetutrechtsarchief.nl zijn ruim 150.000 records uit de regio Eemland toegevoegd. Deze zogenaamde doop-, trouw- en begraafboeken zijn volledig digitaal online beschikbaar. Een geweldige aanvulling voor stamboomonderzoekers. Uiteindelijk zal deze database voor de hele provincie Utrecht ongeveer 1 miljoen doop-, trouw- en begraafinschrijvingen omvatten.

Onderduikers herdacht

Dit jaar vieren we zeventig jaar bevrijding. Begin april plaatsen de Stichting Schuilplaatsverleners en de Rotary Amersfoort-Stad een cortenstalen beeld van een gevangen onderduiker door Eric Claus in Kamp Amersfoort. Voor het kampgebouw maken scholieren grote banieren met acht verhalen over gevangenen die later naar Dachau zijn gegaan. Alle schoolkinderen krijgen een exemplaar van Ellen van den Berge, *Een kind voor mijn deur*, een historisch verhaal over een Amersfoorts Joods onderduikkind. Verder worden zij gestimuleerd hun grootouders te vragen naar hun oorlogsverhalen; zelfgemaakte filmpjes van onderduikverhalen (ook buiten Amersfoort) komen mogelijk op een website.

Het Utrechts Archief

12

Museum Flehite

16

EN VERDER

- 12 Opgraving Kouwenhoven**
- 14 1641 videofragmenten ontsloten**
- 16 De jeugdijaren van Albert Fiks**
- 18 Het mislukte eeuwfeest 1813-1913**
- 20 Het woonhuis van Tollius**
- 22 Favoriete voorwerp**
- 23 Nieuwe boeken**
- 24 Agenda**

Museum Flehite

Museum Flehite kreeg dit fraaie stadsgezicht van Breestraat 62 en 60, gezien vanaf de Westsingel door **JAN TIELE** (1884-1956). Hoewel hij niet in Amersfoort woonde heeft hij hier verschillende stadsgezichten gemaakt. Het schilderij hangt binnenkort op de begane grond.

Britse soldaat

Norman Green (88) schreef onlangs naar Museum Flehite om informatie over zijn tijd in Amersfoort in 1945. Kees Boekenooen en Gerard Raven ontdekten dat hij in het toen vrij nieuwe Sportfondsenbad aan de Bisschopsweg had gelogeed. Norman herinnert zich (vertaald):

'Ik was achttien en diende bij de *Royal Welch Fusiliers* in Duitsland. Na de luchtlandingen staken we de Rijn over en drongen dieper het land in. Op een gegeven moment werd ik ingedeeld bij een kleine eenheid van het *Royal Army Service Corps* [logistiek] in Nederland. (Pas later begreep ik dat ik een soldaat met verlof naar huis verving.) De volgende dag reisden we door naar het zwembad in Amersfoort en daar bouwden we een mobiele boiler met douches. Ik ben zelf nooit het bad uit geweest.

De volgende dagen kwamen er groepen soldaten, mogelijk uit de omgeving van Nijmegen en Arnhem. Ze douchten en kregen schone overhemden en ondergoed. Tijdens mijn korte verblijf werd het einde van de oorlog aangekondigd en verschillende Amersfoorters kwamen naar het bad om dat te vieren. Kort daarna ging ik terug naar mijn eenheid in Duitsland.'

Schenking Jordanus Hoorn

Museum Flehite

Jordanus Hoorn (1753-1833) was een schilder die in het fraaie pand Kamp 24 woonde en een tekenschool had. Het museum heeft drie schilderijen en twee tekeningen van hem. Daarom is een schenking van 316 tekeningen aan de OVf van grote betekenis; verschillende daarvan staan afgebeeld in de biografie van Fea Livesto-Nieuwenhuis, *Jordanus Hoorn, een Amersfoortse kunstenaar 1753-1833* (Amersfoort 1983). Het zijn stads- en dorpsgezichten, bijbelse voorstellingen, portretten en figuren.

Bovendien zijn hierbij ook nog 214 tekeningen van zijn leerlingen, onder wie

dochter Maria en kleindochter Margaretha. Met elkaar geeft dit een goed beeld van de invloed van de meester op zijn leerlingen, terwijl de vele schetsen inzicht geven hoe destijds werd getekend.

Museum Flehite

Het leren tekenen aan de hand van koppen uit de Oudheid was overigens rond 1940 nog steeds gebruikelijk, zoals blijkt uit een andere collectie tekeningen die de Amersfoortse kunstenaar **Klaas Op 't Land** (*1928) schonk.

Het museum hoopt binnenkort een kunsthistoricus te vinden die de collectie-Hoorn wil gaan bestuderen.

Archief Eemland/Jos Stöver, erfgoedfoto.nl

Frans Kamps ontdekte dat er toch nog een gebouwtje is dat aan de Belgische vluchtelingen herinnert. Het staat bekend als **CENTRUM KLAVERVUUR** aan de Barchman Wuytierslaan 51a en ligt iets ten noorden van waar Elisabethdorp zich bevond. Dit pand is in 1914 gebouwd als buitenhuis van het katholieke internaat Saint Louis; het ontwerp was van architecten L. Faber en G. de Hoogh. Dit was vermoedelijk de achterste helft op de foto. In *Amersfoorts Dagblad/De Eemlander* van 31 maart 1916 wordt het tuingebouw expliciet genoemd als de plek waar een *bewaarschool* (kleuterschool) voor Belgische kinderen was gevestigd; er was toen een tekort aan lokalen.

DE EVACUATIE VAN AMERSFOORT IN MEI 1940

Herinneringen aan een bizarre Pinksteren

De 44.000 inwoners van Amersfoort kregen op 10 mei 1940 de opdracht tot evacuatie, omdat ze aan de frontlinie woonden. Wat kunnen de tachtigplussers die het meemaakten zich er van herinneren?

door **BETSIE VAN RAVENHORST**

De eerste Amersfoorters vertrokken al die vrijdag per trein en de uittocht was vier dagen later voltooid. Hetzelfde gold voor tienduizenden mensen die in de dorpen langs de Grebbelinie woonden. Zij werden allen naar Noord-Holland gebracht. In deze provincie werden 120.000 vluchtelingen opgevangen bij mensen thuis, in boerenschuren en -stallen en in openbare gebouwen.

Iedereen moest weg, ook de zieken en bejaarden en het vee. Duizenden koeien en paarden werden door de boeren naar boten in Spakenburg en Huizen gebracht. Honderden huizen en boerderijen die in het schootveld van de soldaten stonden werden in brand gestoken of met

Links: L. Keemink, Evacuatie 1940 (Amersfoort 1940).

Rechts: De evacuatie. Aquarel door Dick Meester.

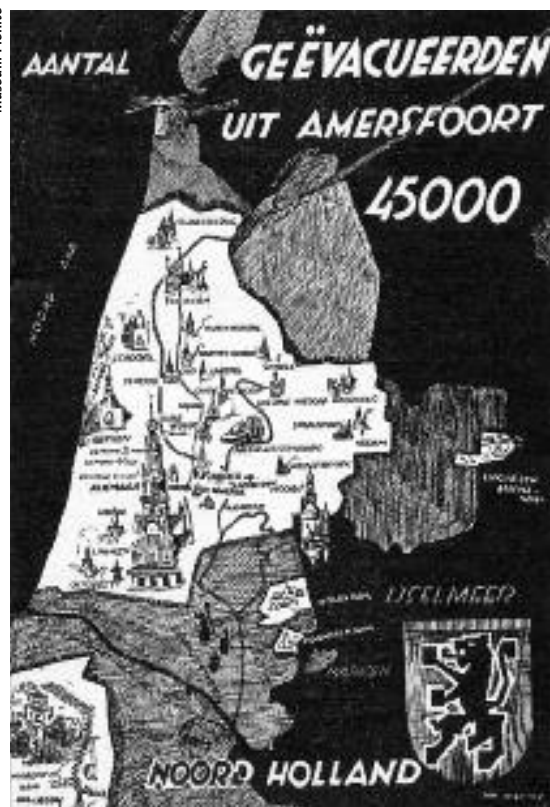
Rechtsonder: De meisjes en de nonnen van het Maria-Internaat zijn op de eerste dag geëvacueerd.

explosieven vernield. De autoriteiten hadden de evacuatie grondig voorbereid en voerden deze met welhaast militaire precisie uit. De mensen die ik ondervroeg maakten die zonnige en bizarre pinksterdagen mee toen zij heel jong waren. Ze zagen van alles gebeuren, maar begrepen dat toen niet altijd.

MOEDERDAGTAARTEN

Nel van 't Eind-Vonk, *veertien jaar*, woonde bij de bakkerij op de Langestraat 87. 'We werden om 5.30 uur gewekt door mijn vader en hoorden toen het geluid van de vele vliegtuigen die overvlogen. Mijn vader zei: "De oorlog is begonnen." Hij wist dat zijn moederdagtaarten, ijs en *Keesjes* niet meer verkocht zouden worden. In de vroege

Museum Flehite

Museum Flehite

Archief Eemland

Bakker Vonk deelt
Keesjes (koekjes) uit
op het station.

morgen werd het bevel tot evacuatie gegeven. De taarten en het ijs probeerde hij te bewaren in de vrieskisten. De koekjes heeft hij maar uitgedeeld op het station.'

Ook bij de ijssalon en banketbakkerszaak van de familie Van Roon aan de Arnhemseweg werd de voorraad opge maakt. De *vijfjarige* Chris Morelisse kan zich dat nog goed herinneren (hij woonde op nummer 40). Andere winkeliers haalden hun snoep- en sigarettenautomaten leeg en deelden dit uit aan voorbijgangers en aan de militairen onderweg naar de stellingen. Chris is met zijn familie naar Alkmaar geëvacueerd.

De familie Vonk kwam terecht bij een boer in Koedijk. 'Mijn moeder was ziek en wilde niet slapen op de hooizolder. Mijn vader regelde dat we bij de burens terecht konden, al was de sfeer daar bedrukt omdat zijn vrouw net van een dood kind was bevallen. Mijn vader wilde zo snel mogelijk weer aan het werk en naar huis. Na de capitulatie, op 14 mei, kon hij een vrachtwagen huren. Hij zat voorin en mijn moeder en wij drietjes zaten in de bak. Het was een wagen waarin steenkolen werden vervoerd. Wij zijn helemaal zwart aangekomen in Amersfoort.'

MARIA-INTERNAAT

De evacuatie van de ziekenhuizen en tehuizen werd ook al op de eerste dag uitgevoerd. Betty Ramselaar-Smeeing, *tien jaar*, zat op het Maria-Internaat aan de Oude Soesterweg 2. 'De 73 kinderen en acht zusters zijn met drie bussen naar een bollenschuur in Limmen gebracht. We sliepen daar op strozakken, allemaal bij elkaar. Het was prachtig weer die dagen, dus speelden we veel buiten.' Henk Voskuilen, toen *negen*, woonde op een boerderij aan Hogeweg 215. 'In het hok van de hooischudder hebben we de antieke potten, het kristal, het tafelzilver en het mooie servies begraven en er daarna de landbouw-

machines weer bovenop gezet.' Henk herinnert zich nog dat de trein uren heeft stilgestaan in Amsterdam. 'We zaten met zijn allen bij elkaar en er sliepen mensen in het gangpad. Wij werden ondergebracht bij drie verschillende gezinnen in Bergen. Maar uiteindelijk kwamen we toch bij elkaar bij boer Van Wonderen, inclusief vader.'

NIET GEMOLKEN

Vader Voskuilen was met de koeien meegegaan. Tachtig Amersfoortse boeren en zeshonderd koeien liepen naar Spakenburg. Het vee werd in een paar rijnen geladen en naar Noord-Holland vervoerd. De varkens, schapen, geiten, kippen en konijnen bleven thuis. De hokken werden opengezet en zo konden ze de boomgaard inlopen of naar andere plekken gaan om hun kostje bij elkaar te scharrelen. Veel huisdieren zijn ook losgelaten op straat, of afgemaakt door de dierenarts.

Bert van der Linden was *vijf jaar* oud toen hij moest evacueren. 'We woonden in de Scheltusstraat, dat is nu de Scheltussingel. Voor wij vertrokken zagen we de koeien en paarden rondlopen in de straten en de tuinen. Door gebrek aan bestuurders wisten nogal wat dieren te ontsnappen. De meeste koeien waren nog niet gemolken, zodat het geloei niet van de lucht was. Ik was toen best bang voor de grote beesten. Nadat wij weg waren hebben ze nog dagenlang door de uitgestorven stad gezwoven.' Bert en zijn familie zijn ondergebracht bij een bollenkweker in Schoorldam. 'Mijn vader hielp de boer met het werk en wij speelden buiten in de zon.'

OPGEBLAZEN POPPETJES

Hennie Mellink-Engel, *negen jaar*, woonde aan de Leusderweg. 'Mijn vader was blokhoofd en mocht niet meten met ons mee. We gingen in de nacht van zaterdag op zondag op reis. Mijn moeder liep steeds heen en weer

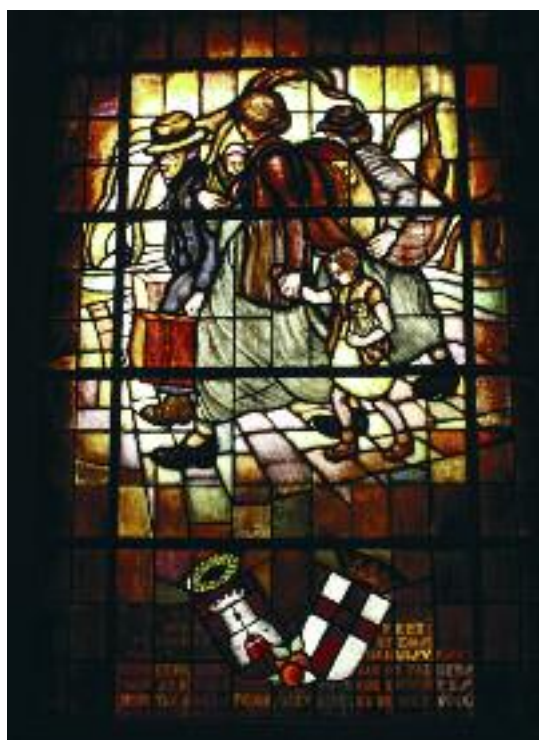

Archief Eemland

Museum Flehite

Boven: Groepsfoto van evacués voor een pension in Bergen aan Zee. Links: Armband van een groepshoofd. Rechts: Gebrandschilderd raam in het stadhuis van Alkmaar, geschenken door de gemeente Amersfoort als dank voor de opvang.

Stedelijk Museum Alkmaar

in de trein, omdat ze zenuwachtig werd van de reis en nog nerveuzer als we stilstonden. Wij zijn terecht gekomen bij een arm maar vriendelijk boerengezin in Nieuwe Niedorp. We hebben nog altijd contact met hen.'

Frieda Morelisse-Muns woonde in de Anthonie van Dijkstraat. 'Ik was bijna *zeven jaar* oud. Toen het bevel tot vertrek kwam heeft mijn moeder ons allerlei kleren over elkaar aan laten trekken. We waren een soort opgeblazen poppetjes. Wij zijn in Bergen ondergebracht en kwamen terecht bij aardige mensen, een middenstandsgesin. Na een paar dagen gingen we terug en vonden we alles intact terug.'

Alice Hellevoort heeft in 1997 haar herinneringen aan die meidagen in 1940 opgeschreven. De *negjarige* woonde aan de Woestijgerweg 144. 'Pa mocht niet mee; die moest op zijn post blijven op de gasfabriek. Na vier dagen heeft hij als een van de laatsten Amersfoort verlaten. Wij gingen naar Alkmaar, bij een arme vrouw die voor ons allemaal maar één ei had. De vrouw had geen vergoeding van de gemeente aangenomen, maar wilde wel het geld dat moeder haar gaf.'

VANUIT DE KERK

Everard Verweij, *tien jaar*, hoorde in de kerk dat ze moesten evacueren. 'Wij woonden aan de Noordewierweg 27, toen de Oude Soesterweg. Mijn vader runde een sigaren-

winkel. We waren met elf man en moeder wilde ons bij elkaar houden. Dat kon in Alkmaar, maar de mensen waren onvriendelijk. We wachtten in de kerk op een ander adres. De juffrouw van de *retirade* [wc] heeft ons toen meegenomen naar de binnenstad, waar ze woonde met haar man. Er was een kamer met strozakken voor ons allemaal. Het was goed daar. We kwamen in de binnenstad veel andere Amersfoorters tegen. Daar heb ik voor het eerst Duitsers gezien, op een plat dak met een mitrailleur. Er was die dag gevochten in de stad. Afschuwelijk imponerend.'

Geurt Snabel, *elf jaar*, woonde aan de Leusderweg, boven het woninginrichtingsbedrijf. 'Wij hadden ons goed voorbereid op een evacuatie. Het rugzakje stond klaar

(je mocht zoveel bagage meenemen als je kon dragen) en daarmee gingen we zondag om 20.00 uur in kolonne op pad. We zagen de schijnwerpers van het afweergeschut in de lucht. Het duurde wel twee uur voor we bij het station waren. In de trein hadden we een zitplaats derde klas. In Alkmaar gingen wij mee met een weduwe, die met haar dochter in een ruim huis woonde in Moerbeek, tussen Nieuwe Niedorp en Schagen. Ik heb daar geslapen in de bedstee. De paar dagen in Noord-Holland waren een soort vakantie. De gastvrouw had bij de bakker een paard met een karretje gehuurd en reed met ons door de omgeving rond. We hadden het goed daar en mijn ouders hebben nog lang contact gehouden.'

BUITENPLEE ALS PREEKSTOEL

Hans Segaar, *acht jaar*, ging ook op zondagavond op weg. 'Mijn vader was in het dagelijks leven leraar op het gymnasium en nu was hij blokhoofd van de Vondellaan en omgeving. Onderweg naar de trein merkten we dat het oorlogsgeweld dichterbij kwam. Vanaf de Berg bulderden de kanonnen.' 'In de ochtend kwamen we aan in Alkmaar en moesten we door naar een boerderij in Spanbroek. Het was voor ons kinderen heerlijk om daar buiten te spelen en nieuwe dingen te ontdekken. We hebben veel gevoetbald met de jongens uit de buurt. En speelden dominee en hielden preekjes bij de buitenplee, die we gebruikten als preekstoel.

Al op 12 juli 1940 kwam de boer met zijn vrouw bij ons op bezoek. Zij waren op hun beurt weer helemaal onder de in-druk van ons watercloset. Ze staken hun hoofd bijna voorbij de bril om te kijken waar het water vandaan kwam. Ik heb nog steeds de brief waarin zij hun bezoek aankondigen, met daarop nog een van de laatste postzegels met Wilhelmina.'

Na de capitulatie op 14 mei kwam iedereen binnen een paar dagen terug. De meesten vonden hun huis ongeschonden, maar hadden geen idee wat hen nog te wachten stond.

Betsie van Ravenhorst is tekstschrijver en geeft communicatietrainingen.

Amersfoort krijgt Herdenkingsstenen

Er komen 435 zwarte Herdenkingsstenen in Amersfoort te liggen. Jan-Willem van Lieshout, de nieuwe voorzitter van de Stichting Herdenkingsstenen, is blij dat het nu echt gaat gebeuren.

door BETSIE VAN RAVENHORST

De stenen gedenken de Amersfoortse Joden en verzetsstrijders die in de Tweede Wereldoorlog zijn vermoord. Hierop staan de naam en de data van geboorte, deportatie en overlijden. De stenen zijn van zwart graniet, meten 12x12 cm en komen in de stoep vóór het laatste huis waar één van hen vrijwillig woonde.

Waarom bent u ingegaan op het verzoek om voorzitter te worden?

'Ik ben geïnteresseerd in de historie van Amersfoort. Deze stichting vraagt aandacht voor mensen die tijdens de oorlog zijn vermoord. De meesten zijn om wie ze zijn naar concentratiekampen in Duitsland en Polen gebracht. Ook de mensen die gevlucht zijn in de dood uit angst voor deportatie en vernietiging, willen wij hun naam terug geven via de Herdenkingsstenen.'

Waarom worden niet alle stenen tegelijk gelegd?

'Als alle hobbels zijn genomen beginnen we eind april. We gaan die eerste legging nog een paar keer leggen. Het kan niet in één keer, omdat het er teveel tegelijk zouden zijn en omdat wij nog niet over voldoende middelen beschikken. Wij streven er naar om in de loop van 2017 alle stenen te hebben gelegd. Via de *Struikelstenen* (zie *Kroniek* maart 2014) kon dat niet, omdat de kunstenaar de vraag niet aan kan en niet alle benodigde stenen kan leveren.'

Blijft het bij het leggen van de Herdenkingsstenen?

'Het is van belang dat wij heel veel mensen bereiken met informatie over de Herdenkingsstenen. In het bijzonder jongeren.

Daarom werken wij onder andere samen met MBO Amersfoort en het Corderiuscollege. Op de website www.herdenkingsstenenamersfoort.nl is daar meer over te lezen. We willen laten zien dat we de gruwelijke gebeurtenissen in de jaren veertig niet terug willen. En we gaan een boek maken met verhalen over deze Amersfoorters. Wie waren zij, hoe groot was hun gezin, waren het onderwijzers, marktkooplieden of ondernemers, groot en klein?'

Natuurlijk is hier geld voor nodig.

'Jazeker! De Herdenkingsstenen kosten € 95 per stuk. Wij zijn heel blij met iedereen die een steen wil adopteren. Het rekeningnummer is NL56 RABO 0134 7789 95 ten name van Stichting Herdenkingsstenen Amersfoort. Dit is een zogeheten algemeen nut beogende instelling (ANBI), dus de gift is fiscaal aftrekbaar.'

Betsie van Ravenhorst doet onderzoek voor de stichting Herdenkingsstenen in Amersfoort.

HET THEEKOPJE VAN JULES EN FLORA FRANK

Het kleinood van Coby

Coby Huijgen was het buurmeisje van het joodse echtpaar Jules en Flora Frank. Hun gedwongen vertrek in 1943 wordt gesymboliseerd door het kopje dat zij haar gaven. Dit zijn haar herinneringen.

door **NECHAMAH MAYER-HIRSCH**

'De familie Frank woonde schuin tegenover ons in de Joannes van Dieststraat. Het was een echtpaar zonder kinderen, waar mijn broertje en ik af en toe gingen theedrinken. En bij de thee kregen we dan een koekje, iets heel bijzonders in die tijd. Mijn ouders hadden veel contact met de familie Frank. In onze straat hadden de mensen sowieso veel contact met elkaar, ondanks de verschillende geloven. Wijzelf waren protestant, de familie Frank was joods, de familie Wesselink was katholiek en er was ook iemand die 'in God noch gebod geloofde', volgens zijn eigen woorden. Mijn ouders musiceerden samen met de katholieke familie Nichting. Op de hoek zat bakker Jonkman, daarnaast woonde de katholieke kruidenier, daarnaast de wasserij van Nichting. Dan woonden er de Franse familie Besançon en de familie Kelder-Kelder. Dat vonden wij als kinderen zo vreemd. Het waren een neef en nicht die met elkaar getrouwd waren. Het was een straat met veel binding.

Het werd mijn ouders door de eigen geloofsgemeenschap niet erg in dank afgenomen dat ze zo vrij met iedereen omgingen. Mijn moeder hield met boodschappen doen wel rekening met al die zuilen. Ze kocht boodschappen bij

Museum Flehite

een kruidenier die protestant was, maar ook bij Wesselink. De was ging naar de katholieke overburen. Dat mijn moeder haar boodschappen eerlijk verdeelde tussen de verschillende geloven was voor die tijd heel bijzonder. Mijn vader was eveneens een ruimdenkend mens. Hij was zijn tijd ver vooruit; hij wilde overal kennis van nemen.

Archief Eemland

Rechts: Trouwfoto
Jules en Flora Frank,
1915.

Link: Jules Frank,
circa 1940.

Archief Eemland

Zo ging hij bijvoorbeeld wel eens met meneer Frank mee naar de synagoge. Wij gingen naar de communie van de kinderen van de overburen, die katholiek waren. Ik vond die dienst met die bruidjes prachtig; lang zo saai niet als bij ons in de kerk.'

HET VERTREK

'Wij woonden in zo'n fijne buurt. Later heb ik begrepen dat iedereen de familie Frank wilde helpen onderduiken, maar meneer Frank zei: "We hebben nooit iemand kwaad gedaan, waarom zouden ze ons dan willen oppakken." Waarschijnlijk wilde hij niemand tot last zijn, want onderduikers helpen was niet zonder gevaar. Het waren zulke lieve mensen. Maar toch kwam de dag dat ook zij een oproep kregen om naar Amsterdam te gaan.

De avond vóór hun vertrek was mijn moeder erg verdrietig. Het was voor haar, mijn drie broers, mijn zusje en mij toch al een moeilijke tijd, want onze vader was net overleden. Later begreep ik dat zij gehuild had omdat ze meneer en mevrouw Frank misschien nooit meer terug zou zien.

Die bewuste dag, 15 april 1943, speelde ik op straat toen meneer en mevrouw Frank naar buiten kwamen met een koffertje. Dat begreep ik niet. Niemand mocht meer reizen. Toen mevrouw Frank mij daar zo vol verbazing zag staan, riep ze me bij zich. "Kom mee naar binnen en zoek een kopje uit." Ik koos het kopje met de blauwe versiering, waar ik bij haar altijd thee uit dronk. Ik rende er meteen mee naar mijn moeder. "Kijk eens, wat ik van mevrouw Frank gekregen heb." Je kreeg in die tijd niet veel. Het was oorlog. Cadeautjes werden door mijn moeder zelf gemaakt, zoals een geborduurd schortje. En nu kreeg ik zomaar dat mooie kopje. "Kind, heb je dat gekregen van mevrouw Frank?" Ze pakte het meteen van mij af en zette het in het theekastje. Ik durfde niet te zeggen: "Dat heb ik toch gekregen." Ze zei er wel meteen bij: "Als er iets bijzonders is, mag jij uit dat kopje drinken."

Museum Flehite

Het theekopje van mevrouw Frank.

Wij hebben als kinderen altijd onze mond gehouden over Freek, op één keer na. Ik had van mijn moeder straf gekregen. Het was in de tijd van Sinterklaas en ik zei tegen haar: "Dan ga ik in de schoorsteen roepen dat Freek hier in huis woont." Daar schrok mijn moeder natuurlijk heel erg van. Toen Sinterklaas met Zwarte Piet bij ons kwam kreeg iedereen een cadeautje, alleen ik niet. Kennelijk was Sinterklaas ingelicht, want hij zei dat ik iets heel naars in de schoorsteen had willen roepen en dat hij daar heel erg van geschrokken was. Maar als ik zou beloven dat ik zoiets nooit meer zou zeggen, dan zou ik misschien de volgende dag toch nog een cadeautje krijgen. Ik was zes en geloofde nog in Sinterklaas en ik beloofde dat ik niets zou zeggen. De volgende dag kreeg ik alsnog een cadeautje.

Freek heeft de verdere oorlog bij ons gezeten. Na de oorlog kwam hij ons bedanken en bracht een prachtig cadeau mee.'

ALTIJD MEE

'Later overleed ook mijn moeder. Toen hebben mijn oom en tante mij liefdevol in hun gezin opgenomen. De ouderlijke inboedel moest verdeeld worden en gelukkig kwam het kopje bij mij. Ik heb het altijd zorgvuldig bewaard. Toen ik trouwde ging het mee. Mijn leven nam een andere wending, maar waar ik ook ging, het kopje bleef bij mij.

Ruim twaalf jaar geleden ging ik onverwacht en voor onbepaalde tijd naar Colombia. Hoe het kwam weet ik niet, maar ineens maakte ik me zorgen om het kopje dat ik al die jaren had gekoesterd. Stel dat er met mij iets zou gebeuren, dan werd het waarschijnlijk in de container gegooid. Ik belde Gerard Raven, de conservator van Museum Flehite. Hij kwam meteen met vloeipapier om het kopje in op te bergen, terwijl ik hem nogmaals het verhaal kon vertellen dat erbij hoorde.

Het museum bereidde de tentoonstelling *Mazzel tov* voor, omdat de joodse gemeente haar 275-jarige bestaan vierde. Op die tentoonstelling prijkte ook mijn kopje en sindsdien staat het in de vaste zaal over de oorlog.'

Flora van Beek (links) met nicht Clara.

Archief Eemland

ONDERDUIKER

'In de oorlog was ons huis vaak een doorgangshuis. Als iemand op de vlucht was, kon die persoon altijd een paar nachten bij ons terecht tot er een nieuw adres gevonden was. De buurt was er natuurlijk niet van op de hoogte. We hadden zelfs mensen in de straat wonen die lid waren van de Nationaal-Socialistische Beweging. Maar mijn moeder was wel verdacht en kreeg ook geregeld huiszoeking. We hadden zelfs een joodse man in huis die uit Kamp Amersfoort gevlucht was, Freek. Hij was één van de weinigen die dat gelukt was. Als er gebeld werd, mochten wij niet naar de deur om open te doen; mijn moeder ging altijd zelf. Mijn broers moesten dan gauw de fauteuil aan de kant schuiven, ik moest het tapijt omhoog houden en dan ging het luik open, zodat Freek onder de grond kon. Waarschijnlijk was dat niet zijn echte naam.

Nechamah Mayer-Hirsch schreef *Verhalen uit Joods Amersfoort* (Barneveld 2009).

BEELD OP BERNHARDKAZERNE HERINNERT AAN OORLOG

Een Rotterdamse leeuw in Amersfoort

Op het terrein van de Bernhardkazerne is een sculptuur van een liggende leeuw te zien, die veel betekent voor de Verbindingsdienst (de specialist in militaire communicatie). Hoe komt hij in Amersfoort terecht?

door MAX CRAMER

SYMBOOL VAN DE STRIJD

De zandstenen leeuw is inmiddels ruim tweehonderd jaar. Samen met drie soortgenoten is deze tussen 1772 en 1778 ontworpen door de Rotterdamse beeldhouwer Johannes Keerbergen (circa 1742-1800?). Zij lagen als wachters rond een monumentale zuil bij de Hofpoort in Rot-

terdam, op het huidige Hofplein. Na ruim 55 jaar moest de poort wijken voor het toenemende verkeer. Hij werd in 1833 afgebroken en de leeuwen verhuisden naar de gemeentelijke opslag. Na ruim 27 jaar werden zij grondig hersteld door J.T. Stracké (1817-1891) en kregen zij een plaats op de hoeken van de nieuwe Koningsbrug. Deze draaibrug was door stadsarchitect Willem Antonie ontworpen en vormde de verbinding tussen de Boompjes en de Oosterkade. Na de opening door koning Willem III op 24 september 1860 kreeg deze brug in de volksmond dan ook al snel de bijnaam de Vier Leeuwenbrug.

terdam, op het huidige Hofplein. Na ruim 55 jaar moest de poort wijken voor het toenemende verkeer. Hij werd in 1833 afgebroken en de leeuwen verhuisden naar de gemeentelijke opslag. Na ruim 27 jaar werden zij grondig hersteld door J.T. Stracké (1817-1891) en kregen zij een plaats op de hoeken van de nieuwe Koningsbrug. Deze draaibrug was door stadsarchitect Willem Antonie ontworpen en vormde de verbinding tussen de Boompjes en de Oosterkade. Na de opening door koning Willem III op 24 september 1860 kreeg deze brug in de volksmond dan ook al snel de bijnaam de Vier Leeuwenbrug.

Boven: De leeuwen lagen bijna honderd jaar op de hoeken van de Vier Leeuwenbrug in Rotterdam (aansichtkaart, circa 1900).

Rechts: De Rotterdamse leeuw verbleef tussen 1960 en 2010 op de Beeckmankazerne in Ede (detail aansichtkaart).

AFSCHEID VAN ROTTERDAM

In 1959, dus bijna honderd jaar na de bouw, moest de brug worden afgebroken in het kader van de Deltawerken. Brigade-generaal J.W.E. Mulder was toen inspecteur van

de Verbindingsdienst, de opvolger van het Tweede Regiment Genietroepen. Hij vroeg de gemeente Rotterdam één van de leeuwen mee te mogen nemen naar de Elias Beekmankazerne in Ede, de nieuwe vestigingsplaats van de dienst. Hij wees erop dat de Verbindingsdienst de traditie mag voortzetten van het regiment, omdat de dienst daar vóór de oorlog in was opgenomen. Door plaatsing van een Rotterdamse leeuw op het kazerneterrein zou 'bij militairen de herinnering aan de verdediging van Rotterdam levendig gehouden kunnen worden'.

Na enige aarzeling stemde het gemeentebestuur het volgende jaar in met het verzoek. De vierde leeuw werd in langdurig bruikleen afgestaan en verhuisde naar Ede. Vanaf 17 augustus 1960 vormde deze leeuw, aangevuld met een houten vlaggenmast, het middelpunt van de herdenkingen. In de sokkel was een steen gemetseld met het opschrift: *Ter eerbiedige herinnering aan de heldhaftige verdediging van Rotterdam en de strijd om haar Maasbruggen*. In 1993 werd een plaquette aangebracht met daarop de namen van acht gesneuvelde leden van het Tweede Regiment Genietroepen. De gemeente Ede hechtte zoveel belang aan dit beeldhouwwerk dat zij in 2006 het initiatief nam om de leeuw op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. Overigens hadden de drie andere leeuwen in Rotterdam in 1970 al de status van rijksmonument gekregen. Zij lagen toen aan de Maasboulevard.

ONTHULD IN AMERSFOORT

Ruim vijftig jaar heeft de leeuw op het kazerneterrein van

Op de Bernhardkazerne in Amersfoort kreeg de leeuw in 2011 een monumentale plek, vlak bij de ingang. Te bezichtigen bij bezoek aan het Cavalerie-museum (open dinsdag-vrijdag 10-16 uur).

BRONNEN

- R.A.D. Renting, 'Verdwaalde Rotterdamse leeuwen', *Rotterdams Jaarboekje* (1966) 294-300
- L. Oost, *De Regimentsleeuw* (ongepubliceerd).

Met dank aan regimentsadjutant L. Oost en aan M.A.F.M. Knibbeler.

Max Cramer is architectuurhistoricus bij de afdeling RO/Monumentenzorg van de gemeente Amersfoort.

Ede gelegen, tot het moment dat de Verbindingsdienst werd overgeplaatst naar Amersfoort. De Rotterdamse leeuw verhuisde mee en kreeg een nieuwe plaats op het plein bij de hoofdingang van de Bernhardkazerne. In aanwezigheid van burgemeester Bolsius werd de leeuw op 13 oktober 2011 voor de vierde keer in zijn bestaan onthuld. Ook in Amersfoort is deze sculptuur het middelpunt bij officiële plechtigheden, zoals de beëdiging van militairen, de verjaardag van de Verbindingsdienst en de herdenking van de gevallen van de Verbindingsdienst. Opmerkelijk is dat een kopie van de leeuw op het terrein in Ede werd geplaatst, als aandenken aan het originele beeldhouwwerk. Hierdoor is er nu zelfs sprake van vijf leeuwen.

De afgelopen tien jaar hebben betrokken burgers en raadsleden in Rotterdam met enige regelmaat de wens uitgesproken de leeuwen weer met elkaar te verenigen op een nieuwe, monumentale plek in Rotterdam. De emotionele waarde voor de Verbindingsdienst is echter zó groot dat de leeuw hier blijft. De wethouder Kunst en Cultuur van Rotterdam schreef: 'Omdat de leeuw sinds 1960 onderdeel uitmaakt van het dagelijks leven van de militairen van de huidige Verbindingsdienst en sinds 1991 een functie als monument voor de gevallen heeft, kan ik me echter bijzonder goed voorstellen dat het Regiment het gevoel heeft de emotionele eigenaar van de leeuw te zijn.' Bij de herplaatsing in Amersfoort is een gedenksteen aangebracht, waarop de geschiedenis van het beeld is vermeld. Hierdoor is zeker dat de leeuw ook in de toekomst met zorg wordt omringd.

Een buitenhuis in Hoogland-West

Een succesvol vingerhoedmaker was wellicht de eerste eigenaar van de buitenplaats Kouwenhoven. Wat geven de archieven erover prijs?

door ANNE VAN DER GLAS

Van de verdwenen buitenplaats bij boerderij Kouwenhoven is niets meer te zien. Maar bij archeologisch onderzoek vorig jaar zijn de resten ervan teruggevonden. Hierdoor zijn de ligging en de globale afmetingen van het buitenhuis bekend: een huis met vijvers, tuin, monumentaal hekwerk en tuinbeelden. Wie waren de rijke stedelingen die hier de zomer doorbrachten? Onderzoek in de archieven onthult wie de eigenaren en bewoners waren en geeft een inkijkje in het pand en zijn inventaris.

VINGERHOEDMAKER

In 1707 werd bij een openbare verkoping in Utrecht, een 'huysinge, hoffstede en bouwhuys met 33 mergen [28 ha] boomgaerden, bouw- en weyland' verkocht. De koper was Beernt van Bekum. De naam van het onroerend goed was Cauwenhoven, gelegen in het gerecht Hoogland bij Amersfoort, naast Koelhorst. Van Bekum was in 1653 geboren te Utrecht als zoon van Hendrick Berentsen van Beeckom, schout van de wagens en commissaris op het veer buiten de Wittevrouwenpoort te Utrecht. Beernt was aanvankelijk grutter. Later verhuisde hij naar De Bilt; hij was daar vingerhoedmaker van 1684 tot 1709. Samen met zijn zwager Hendrik Schot leidde hij de succesvolle vingerhoedmolen. De vingerhoedindustrie was in de 17e eeuw een bloeiende bedrijfstak. Daarnaast

Rechts: 17e-eeuwse afbeelding van een vingerhoedmaker. Deze slaat op een aambeeld de kleine verdiepingen in een vingerhoed. Onder: Het archeologisch onderzoek van de buitenplaats. Schuin achter de kraanmachine bevinden zich de restanten van het buiten in de grond.

was hij koopman en belegde hij zijn geld zorgvuldig in onroerend goed en waardepapieren. Zijn vermogen bedroeg in 1715 f 97.000.

In 1694 zat Beernt samen met enkele collega's bij de notaris, waar ze ieder vier loten van f 25 kochten. Deze eerste loterij in de Republiek was uitgeschreven door de stad Amersfoort. Er waren veel prijzen te winnen; van f 100

Die Hausbücher der Nürnberger Zwölfbrüderstiftungen

tot een landgoed van f 72.000. Misschien was het lot Beernt gunstig gezind en heeft hij een mooi bedrag gewonnen, want omstreeks deze tijd kocht hij Kouwenhoven.

In een opgave van tienden die Kouwenhoven aan de heerlijkheid Lokhorst verschuldigd was, worden als eigenaren vermeld:

- 1690 Lucas Suitquer
- 1709 Bernard van Beeckum
- 1710 Maurits Cornelis van Nierop

Berend van Beeckom heeft Kouwenhoven waarschijnlijk gekocht als belegging en er zelf nooit gewoond. Nadat

hij zich uit de vingerhoedmolen te De Bilt had teruggetrokken is hij weer in Utrecht gaan wonen. Daar is hij in 1724 overleden. Toen Berend Kouwenhoven in 1707 (en dus niet 1709) verkocht voor f 5.000 was er sprake van 'een huysinge en hofstede en landerijen van outs genaamt Kouwenhove, gelegen op 't Hoogland bij Amersfoort en ses dammitten [3 ha] wey en hoyland gelegen over de Eem in de Cleyne Slagen gerecht de Cortkamp'. Verder in de akte lezen we: 'de huysinge en hofstede met het bouwhuis en verder getimmerde, mitsgaders bepotinge en beplantinge, daar op staande groot met zijn boomgaarden, bouw- en wijlanden, tesamen over de drie en dertig morgen'. Over het huis wordt vermeld: 'wel doortimmerde huysinge voorsien met vier beneden camers, zes boven camers, provisiekelder, koetshuys, stallinge voor vijf of zes paarden, speelhuys, duyfhuys, met alle hetgeen daarinne aan en nagelvast is'. Er was in 1707 dus al sprake van een buitenplaats, want de beschrijving duidt op een flink landhuis.

TE HUUR

Kouwenhoven werd gekocht door Jan Petersz van Oudenallen, burgemeester van Eemnes Buitendijks, en Leonard de Casembroot (1657-1719), heer van Rijnestein, Willige Langerak en Coquelmonde, ontvanger van de 20e en 40e penning van het gewest Utrecht en gecommitteerde in de Raad van State. Al na een jaar verkochten zij het aan Maurits Cornelis van Nierop, ondermeer domheer van het kapittel van Oudmunster te Utrecht. Hij was gehuwd met Maria Anna, baronesse van Lockhorst. In 1727 werd Kouwenhoven verhuurd aan Willem Hobbe van der Straten, domkanunnik te Utrecht en getrouwd met jonkvrouw Christina Zuhm.

In 1731 verkocht Van Nierop Kouwenhoven aan Ignatius van Honsem. Het onroerend goed omvatte toen: een *huysinge* en een boerenwoning, samen 39 tot 40 morgen groot, maar ook een tweede huis met moestuinen en boomgaarden en een boerenwoning met akker- en weiland, waaronder een eng, samen 11 morgen.

VAN DE GRACHTENGORDEL NAAR DE MALEWETERING

Ignatius was waarschijnlijk de eerste koper van het herenhuis die er ook ging wonen. Hij kwam uit Amsterdam, verkreeg in 1732 het burgerrecht van Amersfoort en woonde toen al op Kouwenhoven. Ignatius was in 1693 te Amsterdam geboren en stierf te Amersfoort in 1773. Hij was in 1719 getrouwd met Cornelia Constantia Barbou. Van Honsem kwam uit een welgestelde Amsterdamse familie, die huizen bezat aan de Heren- en Keizersgracht. In 1771 liet Ignatius zijn testament opmaken, 'wezende onpasselijk en ziekelijk van ligchaam, doch zijn oordeel en verstand volkomen magtig zo als uiterlijk bleek'. Een dag na zijn overlijden in 1773 werden allerlei deuren

De Vinger-Hoed-Moole op de Bildstraat buyte Utrecht. Tekening door D. Verijk, circa 1760. Links de vingerhoed-fabriek.

Rechts: De situatie volgens het Kadaster van 1832.

op Kouwenhoven verzegeld. Daarbij werden een porseleinkast, een bibliotheekkast en het altaar in de stenen kamer genoemd. Dat laatste duidt op een katholieke huiskapel. Het wekt ook de suggestie dat de rest van het huis niet van steen is, alhoewel dat moeilijk is voor te stellen. Ten slotte was er een *carottenkammertje* aan het koetshuis; hier werd snuiftabak bewaard.

BRONNEN

- Het Utrechts Archief en Archief Eemland, notariële akten
- H.F. Boon en C.A. Langendijk, *Vingerhoed-makers en hun bedrijven in de tijd van de Republiek* (Hengelo 2008)
- J.C.Kort, 'Repertorium op de lenen van de hofstede Lokhorst 1254-1793', in *De Nederlandse Leeuw* 112 (1995) 9
- Anne van der Glas is vrijwilliger bij het Centrum voor Archeologie.

ROEMLOOS EINDE

In 1774 waren Cornelia Sasse van Isselt (een kleindochter van Ignatius) en haar man Dirk Theodorus Rijksz Kool eigenaar van Kouwenhoven: 'Eerstelijk een zeer vermakelijke en welgelegen buitenplaats genaamd Kouwenhoven, met deszelfs logeabale [comfortabel] heerehuysinge, koetshuis, stallinge, tuinmanswoning, tuinen, laanen, opgaande bosschen en verder houtgewasch, mitsgaders de annex boerenhofstede, tezamen groot 36 morgen en 175 roeden met zijn bouw- en weilanden, benevens het kooringewas daar op staande'. Dirk betaalde er f 7575 voor. In 1811 werd het landgoed verkocht aan Johannes Ignatius Rijksz Kool.

In 1856 kwam Kouwenhoven in eigendom van Teunis Kuijer. Twee jaar later vond op zijn boerderij een openbare verkoping plaats van de sloopmaterialen van het landhuis, allerlei stenen en dakpannen, veel hout en een karnwip, een schoorsteenmantel, plavuizen en meer dan tien deuren. Samen brachten ze f 176,20 op: het roemloos einde van een 'welgelegen buitenplaats'.

Wie helpt videobanden beschrijven?

Videobanden zijn een welkome bron voor onderzoekers. Maar ze zijn pas bruikbaar als ze zijn gedigitaliseerd, in fragmenten geknipt en van trefwoorden voorzien. Een tijdrovende klus waar Archief Eemland de hulp van publiek voor inschakelt.

door **ESTHER SLIJKERMAN**

RUIM 1600 FRAGMENTEN ONLINE

In de zomer van 2013 deed burgemeester Lucas Bolsius een oproep in zijn weekvideo: 'Archief Eemland heeft de videobanden van 26 jaar Omroep Amersfoort. Die moeten ontsloten worden. Als één iemand die 3000 banden in zijn eentje moet gaan nakijken is hij jaren bezig. U kunt een helpende hand bieden.' De eerste 200 geselecteer-

Rechts: de video-oproep van burgemeester Lucas Bolsius.

Links: Depotbeheerder William de Vries met een aantal banden.

de videobanden waren toen net gedigitaliseerd en lagen klaar om beschreven te worden. In een artikel in de *Kroniek* van september 2013 vertelden we dat veertig vrijwilligers zich keihard hadden ingezet om die klus in slechts één maand te klaren. Inmiddels staan er nu 1641 filmfragmenten uit de periode 1985-2011 op de website van Archief Eemland. Allemaal voorzien van beschrijvingen.

HELP ONS MEE!

Dankzij het grote succes is er besloten het proces te herhalen. Een tweede selectie van 120 videobanden is gedigitaliseerd, mede dankzij financiële ondersteuning van Stichting Waterlijn Amersfoort. De extra banden kunnen binnenkort beschreven worden. U kunt ons helpen de fragmenten te ontsluiten door de begin- en eindtijden van de videofragmenten aan te geven en vervolgens de informatie uit de database van Omroep Amersfoort aan de videofragmenten te koppelen. Ieder fragment wordt door twee verschillende vrijwilligers van begin- en eindtijden voorzien. Vervolgens wordt er nog een controleslag gemaakt voordat de fragmenten definitief gekoppeld zijn. Zo blijft de kwaliteit van het werk gewaarborgd. Ieder-

een die interesse heeft in het Amersfoorts erfgoed kan meedoen. Het is een leuke en verslavende klus, die u lekker vanuit huis op uw eigen laptop of computer kunt uitvoeren. Bovendien ontvangt u per beschreven band punten, waarmee u spaart voor mooie cadeaus.

SAMEN GESCHIEDENIS MAKEN

Het digitaliseren en beschrijven van de banden doen we met behulp van het landelijke crowdsourcingplatform VeleHanden. Op www.velehanden.nl kan iedereen op een eenvoudige wijze gedigitaliseerde archiefstukken en filmmaterialen online doorzoekbaar en toegankelijk maken. Van het beschrijven van foto's uit het archief van de voetbalclub Ajax tot het indexeren van geboorteakten van het Gelders Archief; van het ontcijferen van ondertrouwakten voor de Universiteit Utrecht tot het toegankelijk maken van officiersboekjes van het Nationaal Militair Museum. Binnenkort komt daar dus de tweede videobanden-collectie van Archief Eemland bij onder de titel *Kijk je rijk!* Een werkwijze die perfect past bij het motto van Archief Eemland: *Samen geschiedenis maken.*

25 JAAR AMERSFOORTSE FILM

Het archiefmateriaal van Omroep Amersfoort is in augustus 2011 overgedragen aan Archief Eemland. De collectie bestaat uit meer dan 3000 videobanden uit de jaren 1985-2011. Samen schetsen de beelden bijzondere

Opname van de Stadsomroep in 1986.

Dit was de voorloper van Omroep Amersfoort.

Esther Slijkerman is pr-medewerker van Archief Eemland.

momenten in de stad, maar ook het dagelijks leven is in beeld.

ER WORDT GEPERFECTIEERD

Naast de fotocollectie, kranten en kaarten zijn de filmfragmenten een nieuwe online bron voor onderzoek. Helaas werkt de zoekfunctie nog niet optimaal, doordat er nog trefwoorden en locaties aan de fragmenten toegevoegd moeten worden. Dat gebeurt de komende maanden op VeleHanden. Georges Elissen is projectleider van het crowdsourcingstraject en besloot niet te wachten met het online plaatsen: 'De enorme collectie is zo'n rijke toevoeging, die wil ik ons publiek alvast laten zien.'

VIER VOORBEEDEN

In vijftig jaar heeft Omroep Amersfoort veel memorabele momenten gefilmd. Wat te denken van de opening van station Schothorst in 1987, de restauratieplannen van het Belgenmonument in 1988, de open dag op kazerne Soesterberg in 2002 of de onthulling van de nieuwe naam van de ziekenhuizen in 2002? Alle fragmenten zijn doorzoekbaar op:

www.archiefeemland.nl/collectie/film-en-geluid.

Gehoor geven aan 'den artiestenroepstem'

Albert Fiks (1908-1945) wilde niets liever dan kunstenaar worden. Dat blijkt uit zijn voogdijdossier bij Maatschappij Zandbergen. Opvallend is dat zijn omgeving zijn talent vroeg herkende.

door MAURICE VAN LIESHOUT

Op 28 november 1909 verzoekt de burgemeester van Elberfeld (Wuppertal) de Nederlandse autoriteiten zich te ontfemen over Hermine (8 jaar), Johanna (6 jaar) en Albert Fiks (1,5 jaar). Hun vader, 'een dronkaard', heeft een half jaar daarvoor zelfmoord gepleegd, terwijl hun moeder 'een onzedelijk leven leidt en haar drie kinderen verwaarloost'. Hermine, Johanna en Albert zijn *staatswezen*: Nederlandse kinderen die in den vreemde beide ouders verloren hebben of voor wie de overgebleven ouder niet kan zorgen. Staatswezen worden onder voogdij gesteld van Maatschappij Zandbergen in Amersfoort. De staat vergoedt de onkosten.

Zandbergen is in 1874 opgericht door dertien hooggeplaatste burgers. Die willen voorkomen dat weeskinderen opgeborgen worden in grote tehuizen of als goedkope arbeidskracht uitbesteed worden bij arme plattelandsgezinnen. Het alternatief: een opvoeding in deugdzame burgergezinnen en de mogelijkheid een opleiding te volgen. Het is het begin van de moderne pleegzorg in ons land.

ZANDBERGEN

De geschiedenis van Maatschappij Zandbergen en het verhaal van Albert Fiks en negen anderen zijn beschreven door Maurice van Lieshout in *Thuis bij Zandbergen: 140 jaar jeugdzorg* (Utrecht: (BigBusiness-Publishers, 2014). Zie ook p. 24 bij 3 maart.

Rechts: Inschrijfkart Maatschappij Zandbergen, 1910. Onder: Albert, circa 10 jaar oud.

BOB VAN BREDA

Kinderen verblijven bij Zandbergen eerst in het Doorgangshuis aan de Bosweg en gaan later naar een pleeggezin. Albert en zijn zusjes arriveren op 10 oktober 1910 en directeur jonkheer W.A. Ortt vindt snel een thuis voor hen. De zusjes verhuizen op 4 november naar de Hilversumse weduwe G. van Loenen, Albert op 28 november naar het gezin van Karel van Breda en Wilhelmina Hiltenius aan de Puntenburgerlaan 22. De 53-jarige oud-militair Van Breda is sinds kort tweede administrateur bij Zandbergen. Hij en zijn vrouw hadden dertien kinderen, van wie er vier zeer jong overleden. Op het moment dat Albert zijn intrede doet, wonen er nog vier kinderen thuis. Zijn pleegouders noemen hem Bob van Breda.

De catalogus bij een tentoonstelling in Museum Flehite biedt voor het eerst een beschrijving van Fiks' leven en werk. Over zijn kinder- en jeugdjaren is dan nog weinig bekend. Daarover weten we nu meer, vooral dankzij de inspectrice van Zandbergen, mejuffrouw E.H. van Alphen. Van voorjaar 1919 tot zomer 1926 rapporteert ze over haar bezoeken aan Alberts pleegouders, onderwijzer of werkgever. Ze kan het meteen goed vinden met de familie Van Breda: 'Bob praatte met mij heel vertrouwelijk [...]; als ik hem tegen kom op straat, krijg ik een blik van verstandhouding. [...] Ik geloof dat Bob op school niet begrepen wordt. "Met hardheid krijgt niemand iets van Bob gedaan", vertelde de pleegmoeder, dan wordt hij schuw, stug en eindelijk onverschillig.'

EEN ANDER MENS

Als hij tekent wordt hij een ander mens, ervaart Van Alphen bij een volgend bezoek: 'Bob haalde met een stralend gezicht zijn teekeningen te voorschijn. [...] Maar nauwelijks op rekenen of 't geheele gezicht betrok.' Dankzij de door zijn pleegvader betaalde extra rekenlessen slaagt Albert toch voor het toelatingsexamen voor de schildersopleiding aan de ambachtsschool.

Hoewel Zandbergen in principe probeert broertjes en zusjes in hetzelfde pleeggezin te plaatsen, wordt bij jonge, ernstig verwaarloosde kinderen geregeld van die regel afgeweken. Door hen uit elkaar te halen zou je onderlinge, negatieve beïnvloeding voorkomen en pleegkind en pleegouders de kans geven op een nieuwe start. Daardoor kan het gebeuren dat broertjes en zusjes elkaar jarenlang niet zien en soms zelfs niet op de hoogte zijn van elkaars bestaan.

Alberts zusjes weten wel dat ze een broertje hebben, maar hebben waarschijnlijk lang te horen gekregen dat het nog te vroeg is voor een hereniging. Pas als Albert 11 is,

Museum Flehite

Kubistisch schilderij uit 1930 van Albert Fiks.

wordt hem zijn familiegeschiedenis uit de doeken gedaan. Van Alphen: 'Bij de mededeeling dat zijn pleegouders niet zijn eigen ouders waren, had Bob erg gehuild en wilde volstrekt zijn eigen naam niet weten. [...] Het bezoek van de zusjes nam hij leukjes op. Hij zou niet naar zijn moeder terug willen gaan. Hij spreekt nooit over zijn zusters, denkt waarschijnlijk niet bar veel aan ze. Zijn gedachten zijn bij zijn teekeningen.'

Jeudteekeningen van de pleegouders Karel van Breda en Wilhelmina Hillenius.

'ARTIST' VÓÓR ALLES

In maart 1925 doet Albert eindexamen, met een 9 voor 'handteekenen' en de aantekening 'zeer goed'. Zijn werk bij het schildersbedrijf Blok in Soest bevalt hem eerst wel, maar aan decoratief werk komt hij nauwelijks toe. In juni 1926 vertelt zijn pleegvader aan Van Alphen dat Albert 'zich vóór alles artist gevoelt en liever armoe wil lijden dan niet aan den artistenroepstem gehoor te geven'. Daarom wil zijn voogd, jonkheer Ortt, er wel voor zorgen dat Albert zijn vrije avonden zoveel mogelijk aan kunststudie kan wijden. Van Alphen wint advies in bij H.J. Wolter, hoogleraar aan de Amsterdamse Rijksacademie van Beeldende Kunsten. Die concludeert 'dat 't beste zou zijn als Bob zelf eens kwam met teekeningen op 't spreekuur'. Er wordt een afspraak gemaakt, maar het is niet overgeleverd of Albert daar gebruik van heeft gemaakt en zo ja, wat de uitkomst is geweest. Zoals zijn verdere geschiedenis leert, is hij zijn weg als kunstenaar in ieder geval wel gegaan.

De opvang van Albert door zijn pleegouders is een succesverhaal, zeker gezien vanuit het perspectief van Zandbergen. Zijn pleegouders behandelen hem als eigen kind en voeden op volgens de normen en waarden die Zandbergen hoog in het vaandel heeft staan. Ze werken goed samen met de inspectrice en ondersteunen Albert in het ontwikkelen van zijn talenten. Tegelijkertijd zorgen de pleegouders en Ortt ervoor dat hij niet alleen de artistenroepstem volgt, maar ook een vak leert waarmee hij zijn brood kan verdienen. In de crisisjaren valt dat laatste nog niet mee.

Museum Flehite

Museum Flehite

BRONNEN

- Archief Zandbergen (Archief Eemland en Youké Hilversum)
- Renske van der Linde-Beins en Onno Maurer, *Albert Fiks. De herontdekking van een veelzijdig talent* (Amersfoort 2007)

Maurice van Lieshout is publicist en eindredacteur van het tijdschrift *Oud-Utrecht*.

Een mooi feest en een mislukt geschenk

De Amersfoortse Oranjevereniging organiseerde ruim een eeuw geleden de herdenking van een eeuw koninkrijk. Wat waren de successen en wat ging er mis?

door BURCHARD ELIAS

Dit jaar wordt een lange periode afgesloten met aandacht voor twee eeuwen grondwet (die overigens in werkelijkheid van ouder datum is), de bevrijding van het Franse juk en de vestiging van het koninkrijk. Zo ook honderd jaar geleden: toen nam in Amersfoort de Oranjevereniging daarbij het voortouw.

Op 18 november 1912 organiseert zij een bijeenkomst in sociëteit Amicitia. Doel is een comité in het leven te roepen om de festiviteiten te organiseren. Ook willen de ini-

Onder links: Napoleon en zijn gevolg.

Onder rechts: Vrolijke kinderen.

EEN BLIJVENDE HERINNERING

Wat betreft het gedenkteken wordt gedacht aan een fontein of een uitzichttoren op de Berg. Punt van aandacht daarbij is wel dat een en ander de gemeente niet te veel mag kosten. Daarom komt later een eenvoudiger plan ter tafel: een monumentale bank of, als dat ook te duur zou worden, een gedenkplaat in of aan een gebouw.

In april 1913 is de situatie rond de te organiseren feestelijkheden en het gedenkteken zorgelijk. Een rondgang langs de meest welgestelden in de stad heeft maar een paar honderd gulden opgeleverd. Het bestuur overweegt dan ook af te treden. Het vraagt zich af wat gedaan moet worden met de ontwerpen voor een bank die inmiddels *onder motto* (niet onder eigen naam) zijn ingezonden. Ongeopend terugsturen, of toch laten beoordelen door de jury? Het laatste gebeurt. De achttien ingezonden plannen worden in mei tentoongesteld in de kunsthandel Fontein in de Langestraat. Het ontwerp van G. van Hoogevest heeft de voorkeur van de jury. Realisatie kost f 1.850,- plus 5% voor de ontwerper. Maar dat geld is er niet.

Een gunstige ontwikkeling is dat de Oranjevereniging besluit geen festiviteiten te organiseren op Koninginnedag (31 augustus), mede omdat dat een zondag is. Begin september zou het eeuwfeest dan groots gevierd kunnen worden. Financieel komt er ook wat meer speelruimte, omdat veel deelnemers aan de historische optocht bereid zijn hun kleding zelf te bekostigen. Ook een oproep in de dag-

Archief Eemland

tatiefnemers bekijken of het mogelijk is een blijvend gedenkteken daaraan te realiseren.

Deze bijeenkomst is een succes. Er komt een vrij omvangrijk comité met een dagelijks bestuur. Ook wordt een erocomité in het leven geroepen, waarin de diverse geleidingen van de Amersfoortse samenleving vertegenwoordigd waren. Een voorstel om ook dames op te nemen wordt verworpen, maar in april 1913 komt men hierop terug. Freule C. de Bosch Kemper mag er alsnog zitting in nemen, omdat zij de kleindochter is van Joan Melchior Kemper, die een belangrijke rol had gespeeld bij de omwenteling in Amsterdam in 1813.

Archief Eemland

bladen om financiële steun heeft resultaat. Bovendien zegt de gemeente een bijdrage van fl. 1.000,- toe.

HET FEEST GAAT DOOR

De begroting voor de feestelijkheden blijft krap. Afgezien van feesten op de scholen is er een programma voor twee dagen in de stad, op 9 en 10 september. Er komen militaire muziek, volkszang, openluchtconcerten van plaatselijke muziekverenigingen en een feestterrein. Daar zullen gymnastiek- en schermuitvoeringen te zien zijn en veel muziek ten gehore worden gebracht. Daarnaast zijn er voor verschillende leeftijdsgroepen volksspelen als mastklimmen, turfrapen, driebeenlopen en een wedstrijd aardappel koken voor vrouwen boven de achttien jaar. En tot slot: een prachtig vuurwerk.

Op het laatste moment dreigt er toch iets mis te lopen. Er zijn problemen met de kostumering van de historische optocht, die het hoogtepunt van de festiviteiten moet worden. Een oplossing is de optocht een dag te verschuiven. Dat gebeurt en het blijkt een geluk bij een ongeluk. Op het oorspronkelijke tijdstip regent het namelijk fors. In de optocht met de nodige muziek zijn vier thema's uitgebeeld. Een groep 1811 met het bezoek van Napoleon en zijn echtgenote aan de stad, een groep met een escorte van *gardes d'honneur*, een groep met het vertrek van de Fransen en de komst van de kozakken in 1813 en ten slotte een groep 1816 met het bezoek van koning Willem I en de latere Willem II met hun echtgenotes. De laatsten gaan vergezeld van het Haagse Driemanschap uit

Boven: Drukte in de stad.

Rechts: De bank voor jonkvrouw Christina de Bosch Kemper.

BRONNEN

■ Archief Eemland, Stads- c.q. gemeentebestuur Amersfoort 1811-1945 (bnr 0002-01) invnr 3377, Notulen comité tot viering van de 100-jarige onafhankelijkheid 1912-1913; Amersfoortse dagbladen

■ *Officieele gids van de Onafhankelijkheidsfeesten te Amersfoort, 9 en 10 september 1913* (Amersfoort 1913)

■ Max Cramer, *Amersfoort: architectuur en stedenbouw 1850-1940* (Zwolle/Amersfoort 1996)

Burchard Elias is oud-directeur van Museum Flehite.

1813 en een aantal andere Nederlanders die nauw betrokken waren bij de Omwenteling van dat jaar. Particulieren en winkeliers versieren hun huizen en winkels. Op de Hof staat een replica van de Naald bij paleis Soestdijk. Deze was opgericht ter herinnering van de heldendaden van de kroonprins in de slag bij Waterloo. De Koppelpoort is voorzien van speciale verlichting. Er is een grote publieke belangstelling. Zo reizen na afloop van het vuurwerk maar liefst 3.000 passagiers in extra treinen. Precies een jaar na de oprichting wordt het feestcomité weer ontbonden, nadat de financiële balans is opgemaakt. Er is f 5.066,96 uitgegeven. Daar staat f 4.818,67 aan inkomsten tegenover. Het tekort van bijna f 250,- wordt gedragen door de Oranjevereniging en iemand die onbekend wenste te blijven. Het is heel goed mogelijk dat deze gulle anonieme gever A.M. Tromp van Holst is, lid van het erecomité en altijd bereid tekorten in de stad aan te vullen uit eigen beurs.

TOCH EEN BANK

In 1913 lukt het dus niet om tot een blijvende herinnering aan het eeuwfeest te komen. Maar in 1924 komt er alsnog een bank. In dat jaar overlijdt de al eerder genoemde jkvr. Christina de Bosch Kemper (1840-1924). Zij heeft haar hele leven velen in stilte bijgestaan met raad en financiën. Daarnaast heeft zij in haar huis aan de Snouckaertlaan (thans Amershof) veel onvermogene meisjes geholpen bij een opleiding tot een zelfstandig bestaan als bijvoorbeeld onderwijzeres, borduurster of een andere betrekking. Verdient zij niet een bank ter herinnering?

In het *Amersfoortsch Dagblad-De Eemlander* van 8 november 1924 doet de kunstlievende remonstrantse predikant dr R. Miedema, met vier anderen een beroep op de Amersfoortse bevolking om geld te storten. Dit initiatief slaat nu wel aan en al op 11 juli 1925 kan de bank officieel aan de gemeente worden overgedragen. Hij staat op de hoek van de Utrechtseweg en de Prins Frederiklaan. Het ontwerp is van de Rotterdamse architect J. Miedema, chef van de afdeling bouw-aardewerk van Goede waagen's Aardewerfabrieken in Gouda. In 1995 is de bank gerestaureerd en zijn de aardewerken papagaaien vervangen door exemplaren van kunsthars.

Muziek en stank

Het zal er van tijd tot tijd behoorlijk gestonken hebben, in het huis waar de Amersfoortse componist Joannes Tollius (ca. 1555-ca. 1620) opgroeide. Hoe kwam dat en waar was dat precies?

door **SIMON GROOT**

Jan Tol was in Amersfoort geboren en werd reeds op jeugdige leeftijd benoemd tot muzik leider in de Onze-Lieve-Vrouwekapel. Omdat Amersfoort zich in 1579 aansloot bij de Opstand raakte hij zijn baan kwijt en vertrok hij naar Italië. Daar maakte hij, onder de gelatiniseerde naam Joannes Tollius, furore als kapelmeester van de dom in Rieti (1583) en die in Assisi (1584), vervolgens als koorzanger in Rome (1586) en in de kathedraal van Padua (1588). Tollius beëindigde zijn carrière als uitzonderlijk goed betaald zanger aan het hof van Christiaan IV in Kopenhagen (1601-1603). Hij overleed tussen 20 oktober 1619 en 13 april 1620. In zijn laatste levensjaren trad hij geregeld op als een hypotheekverstrekker op

De huidige situatie van de bebouwing aan de Langestraat, tussen de Valkestraat en de Stovestraat; de huidige panden zijn overigens van later datum.

woonhuizen in Amersfoort, maar naar alle waarschijnlijkheid is hij in deze jaren in Kopenhagen blijven wonen.

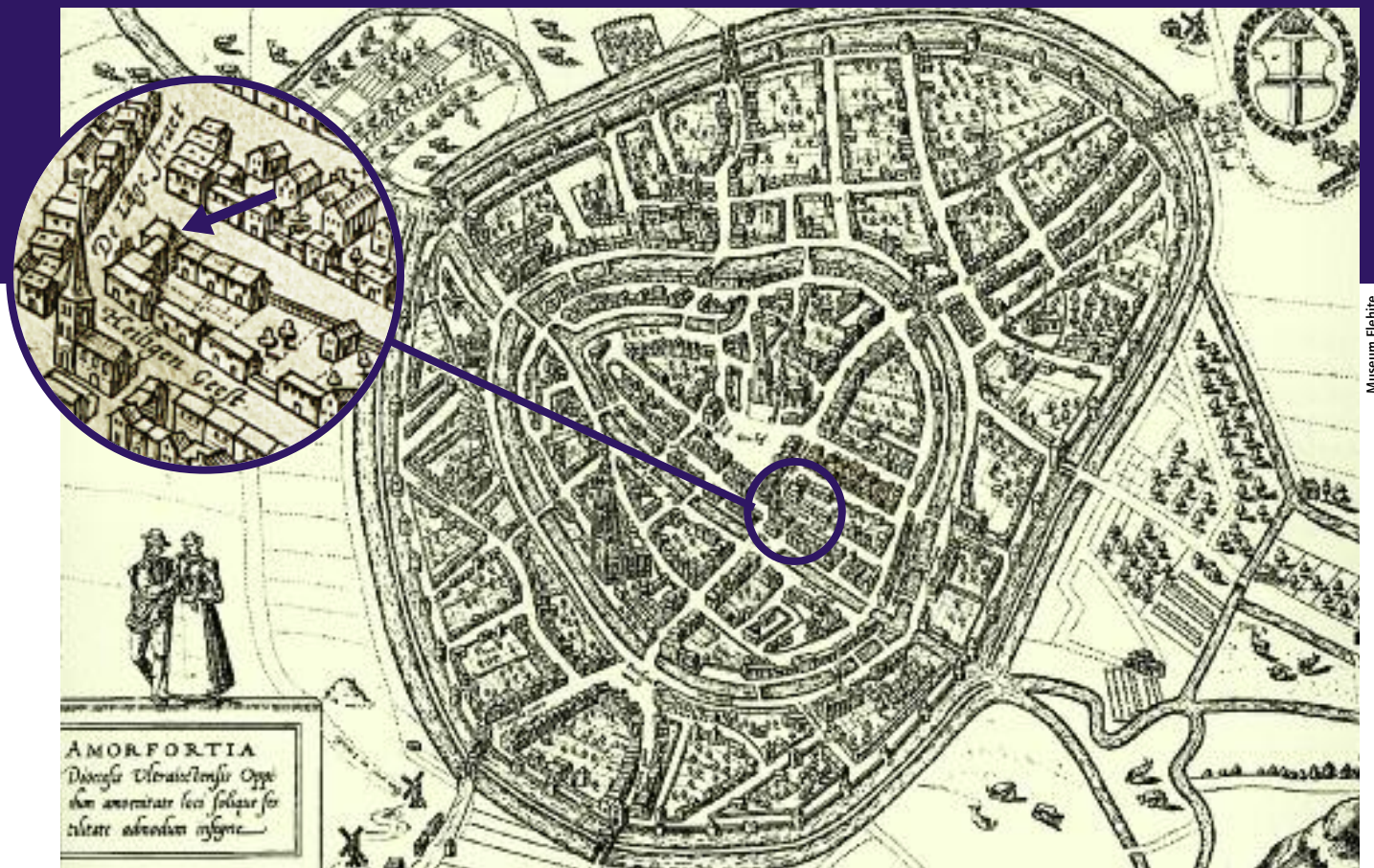
LANGESTRAAT

Het gezin waarin Tollius opgroeide bestond uit vader Jan Tol, chirurgijn, moeder Anna en tenminste acht kinderen. Van de meesten kennen we de namen: Gijsbert, Mattheüs, Rudolf, Jan, Beatrix en Mechteld. Verder zijn er nog twee jong gestorven meisjes waarvan geen naam bekend is. Een volgorde van de kinderen is niet bekend, maar het is aannemelijk dat de componist de jongste zoon van het gezin was.

De familie Tol woonde in de Langestraat. In een archiefstuk van 1549 is dit feit voor het eerst terug te vinden. Er was een conflict over de rente op een lening met als

Google Maps

Stadsplattegrond door Braun en Hogenberg, 1588: de blauwe pijl wijst de vermoedelijke plek van het woonhuis van de familie Tol aan.

onderpand het huis in de Langestraat 'alwaar nu meester Jan Thol de gebruiker van is'. In een document van 1561 komen we meer te weten over het huis in de Langestraat, als aan mr. Anthonis Leo en zijn vrouw Alijd het eigendom wordt verleend van het voorste deel van het huis; mr. Jan Thol woonde achter. Er is een bepaling in de akte opgenomen dat het privaat met de gang zoals die op dat moment gebruikt werden bij het voorste deel bleven behoren, terwijl de pijp van het privaat uitkwam in het achterste deel van het huis. Leo verplichtte zich het privaat te onderhouden en mocht de materie dumpen in de tuin van het achterhuis!

LOKALISERING

De locatie van het huis wordt (zoals gebruikelijk in deze tijd) uitsluitend aangeduid met de namen van de beide burens. In dit geval Herman Joosten aan de ene zijde en Cornelis Taets aan de andere. Op basis van deze namen en door vergelijking met andere archiefstukken is duidelijk geworden dat het huis van de familie Tol zich bevond tussen de Valkestraat en de Stovestraat.

Leidend bij de vaststelling van de locatie van dit woonhuis is een document over de inning van het zogenaamde Emmerengeld in 1562. Deze belasting voor de brandbestrijding werd van deur tot deur geïnd; uit de volgorde waarin de betalingen genoteerd zijn is de route van de belastinginner te herleiden. De familie Tol komt op deze lijst niet voor (wellicht omdat ze in het achterhuis

woonden), maar Cornelis Taets en Herman Joosten staan er wel op. In de lijst van het Emmerengeld staat tussen hen de naam. In een archiefstuk van 1558 vinden we deze Willem de Wijs als bewoner van 'een half huis, hof en hofstede met de helft van twee kamers daaraan gelegen, staande in de Langestraat tussen de Stofstraet en de Gootschalckstraet' (de huidige Valkestraat).

Tollius heeft er naar alle waarschijnlijkheid zijn hele jeugd gewoond. Toen hij rond 1580 de stad verliet, woonde zijn moeder nog altijd op hetzelfde adres. Zij was intussen weduwe geworden en verhuisde in 1583 naar een huis in de nabijgelegen Nieuwstraat. Vier jaar later werd het huis aan de Langestraat verkocht door Mattheüs Tholl en zijn vrouw Agniesgen, die daar kennelijk hun intrek hadden genomen. Dat het dan nog steeds om hetzelfde huis gaat blijkt uit de formulering 'die huysinge staende aende Langestraet daer aen dene zijde Harman Joesten, ende aen dander zijde Cornelis Taets naestgelegen zijn'.

Door het ontbreken van een riool, was het dumpen van menselijke uitwerpselen in tuinen, grachten en op straat in vroeger tijd de gangbare situatie. Het zal in de steden enorm gestonken hebben; daarop was het woonhuis aan de Langestraat dus geen uitzondering. Het gezin waarin Tollius opgroeide was naar alle waarschijnlijkheid welgesteld: vader Tol was niet alleen chirurgijn, hij behoorde ook tot de bestuurlijke bovenlaag van Amersfoort. Tollius zelf was zeker ook niet onbemiddeld, zeker aan het einde van zijn leven.

BRONNEN

■ Archief Eemland, transportakten 21-12-1549, 26-7-1558, 15-10-1561, 21-11-1583, 5-5-1587; Emmerengeld in 1562

Simon Groot is musicus en musicoloog. Hij is artistiek leider van het Hemony Ensemble en het Lassus Consort en conservator van de muziekhistorische collecties van de Universiteit van Amsterdam. Hij schreef eerder over Tollius in de *Kroniek* van december 2001 en december 2012 en in jaarboek *Flehite* 2008 en 2011.

Bep Berkhof

Ep de Ruiters / Museum Flehite

Het museumgebouw is het grootste voorwerp uit de collectie. Dit is ook mijn favoriete plek in Amersfoort. Ik ben hier al zoveel jaren actief dat vrienden weleens gekcherend zeggen: 'Jij bent onderhand zelf een museumstuk.' Daar kan ik wel om lachen.

Bezoekers stellen mij altijd wel vragen. De meest gestelde vraag is hoe het museum aan zijn naam komt en hoe je die uitspreekt. Vaak denkt men dat de naam een Engelse oorsprong kent. Maar die is heel Nederlands en afkomstig van de oude gouw Flehite.

Wat maakt het museum tot mijn favoriete plek? Steeds weer ben ik onder de indruk van het mooie middeleeuwse gebouw als ik de toegangsbrug op loop. Het pand zit vol verrassingen, zoals de nissen en kruisvensters en de houten kappen van circa 1540. Los van het gebouw vind ik de inhoud ook erg de moeite waard. Het is bovendien mooi om te ervaren dat zoveel mensen genieten van wat het museum in huis heeft. Naast de vaste zalen zijn er de telkens wisselende tentoonstellingen over kunst- en cultuurgeschiedenis. Voor mij sprongen enkele er echt uit, zoals *Van Jongkind tot Van der Leek*.

Bep Berkhof is
hoofd Receptie van
Museum Flehite.

Tijdens de laatstgenoemde tentoonstelling trof ons een asbestramp. Hierdoor moest het museum twee jaar en twee maanden de deuren sluiten. In de Mannenzaal van het Sint- Pieters- en Bloklandsgasthuis gingen we verder met het aanbieden van tentoonstellingen, onder meer Jeroen Hermkens en Henk Helmantel. Maar het kwade heeft ons veel goeds gebracht, want een geheel gestript en daarna vernieuwd museum was het resultaat. In mei 2009 opende Flehite opnieuw haar deuren. Nu hebben we de tentoonstelling *Breed Verzameld: collectie Van Schaik*, waarvan de objecten in het museum mogen blijven. Een dergelijke schenking is wel heel bijzonder. Elk jaar maken heel veel schoolkinderen en jongeren kennis met het museum. Leerlingen kunnen les krijgen van een museumdocent en zelf aan de slag gaan. Daarbij worden de lespakketten van het museum gebruikt. Net als de volwassenen zijn de kinderen en jongeren vaak erg enthousiast.

U begrijpt vast dat dit alles het museum tot mijn favoriete plek maakt. Ik hoop u er snel te mogen ontmoeten!

Annemarie Postma (red.), *Dit is het Soesterkwartier : van verleden tot heden* (Meppel: Ten Brink, 2014), ISBN 9789080626577, 159 pp, € 19,50

Herziene uitgave van een populair maar lang uitverkocht boek, met aanvullingen op teksten en foto's.

Herma Klein Kranenberg en René Dissel, *Ontmoetingen met Amersfoorters* (Amersfoort: eigen beheer 2014), 215 pp, € 29,95, verkrijgbaar via

www.ontmoetingenmetamersfoorters.nl
Vijftig vraaggesprekken met bevlogen en artistieke medeburgers, met portretfoto's, meestal eerder gepubliceerd in *De Stad Amersfoort*.

Wim Schipper, *Hier rust. : beschrijving van de Algemene Begraafplaats Woudenberg*

(Woudenberg: Van Krimpen-Statema Uitvaartzorg 2014), ISBN 978 90 902 8681 5, 94 pp, € 10,-, verkrijgbaar via www.vankrimpenstatema.nl

Uitgave bij tienjarig jubileum. In kort bestek komen allerlei aspecten van de geschiedenis van begraven en cremen aan de orde, met Woudenbergse voorbeelden en bijzondere graven.

Wim de Kam, *Geschiedenis van de Soester Eng*

(Soest: Stichting Vrienden Soester Eng 2014) 64 pp, € 10,-, verkrijgbaar bij boekhandel Van de Ven, 035-6012419

Ontstaan, agrarisch gebruik, veldslagen, de molen en de recentere aantasting en bedreigingen. Met aandacht voor de veranderende beleving van de Eng in de loop van de geschiedenis.

Marco Hofsté en Willem Meuleman, *Met het oog op Amersfoort 2014* (Amersfoort: Met het OOG op Amersfoort 2014) ISBN 9789082311402, 143 pp, € 22,50

Het bekende fotoboek van medewerkers van de *Amersfoortse Courant*.

Miro Lucassen, *Tweemaal valse start: vijf jaar rommelen met kunsthall KadE* (Amersfoort: Braynbooks voor Stichting Regionaal Spitwerk 2015), 141 pp, € 18,90

Een onderzoeksjournalist reconstrueerde het bestuurlijke proces. Het kan teleurstellen dat Lucassen uiteindelijk geen schuldigen aanwijst; hij meent dat alle betrokkenen wel iets te verwijten valt. Opvallende uitspraken: 'Het valt te betwijfelen of Amersfoort van de Eemhuis-ervaringen echt iets heeft geleerd over cultuurbeleid.' Ten onrechte denken veel Amersfoorters dat hun stad heel wat geld aan kunst uitgeeft. Maar er is ook perspectief: 'Als het om cultuur en instellingen gaat, is de race niet voorbij' (pp 128-132).

Roland Blijdenstijn, *Tastbare tijd 2.0 : cultuurhistorische atlas van de provincie Utrecht*

(Amsterdam: Uitgeverij Stokerkade 2015), ISBN 978 90 7915626 9, 432 pp, € 29,50

Dit geweldig handige en mooie naslagwerk uit 2005 staat boordevol kaarten en historische informatie, ook per regio. De auteur heeft zijn boek herzien, aangevuld met de laatste tien jaar en drie hoofdstukken toege-

voegd over het ontstaan van de provincie, de infrastructuur en kastelen en buitenplaatsen. Een *must* voor elke liefhebber van Eemlands en provinciaal erfgoed.

Nico Boerma e.a., *Kinderprenten, volksprenten, centsprenten, schoolprenten : populaire grafiek in de Nederlanden 1650-1950*

(Nijmegen: Vantilt 2014), ISBN 978 94 6004 184 6, 1004 pp, € 75,-

Het nieuwe standaardwerk, met duizelingwekkend veel nieuwe informatie en prachtige foto's. Jo Thijssen schreef over de Amersfoortse uitgever-drukker Frans Felix (1827-1843; pp 169-173), waarover meer in jaarboek *Flehite* 2015.

Gerard Raven, 'Vluchtelingen of onze jongens? Kerken moesten kiezen in de Eerste Wereldoorlog', *Drieluik* (protestantse gemeente) 15:10 (december 2014) 8-9

De hervormden, gereformeerden en katholieken van Amersfoort kozen voor de armen en de Nederlandse soldaten in de stad. De Belgen werden immers goed verzorgd door het vluchtelingencomit e.

SANDRA HOFMAN & GERARD RAVEN

BOEKEN IN EIGEN BEHEER UITGEGEVEN OP P. 24.

De activiteiten vinden plaats in Museum Flehite, tenzij anders vermeld; NGV in De Brug, Schuilenburgerweg 2. Tentoonstellingen zijn geordend op einddatum. NGV = Nederlandse Genealogische Vereniging, <http://amersfoort.ngv.nl>; OVF = Oudheidkundige Vereniging Flehite.

Dinsdag 17 februari, 20-22 uur
NGV-lezing door Sytske Visscher: *WieWasWie*.

Dinsdag 24 februari, 20-22 uur
OVF-lezing door Jan Carel van Dijk: *De geschiedenis van garnizoen Amersfoort, 1830-heden* i.h.k.v. seizoensthema: *Oorlog en vrede*.

Dinsdag 3 maart, 19.30 uur
Lezing door Maurice van Lieshout: *De geschiedenis van kindertehuis Zandbergen*. Keizaal, Eemhuis (zie ook p. 16).

Dinsdag 24 maart, 20-22 uur
NGV-lezing door Rosalien Fiedeldij Dop: *Erochique*.

Dinsdag 24 maart, 20-22 uur
OVF-jaarvergadering.

René Boin, *Numero Uno* (olieverf 1982)

17 januari-6 april
Breed verzameld – collectie Van Schaik. Tentoonstelling van moderne kunst uit de grote schenking aan het museum. Voor meer informatie: www.museumfleHITE.nl.

21 februari-6 april
Most Fragile in Flehite. Presentatie van fotografe Jolanthe Lalkens en de modeontwerpster Sally Pitmann.

Donderdag 16 april, 20-22 uur
NGV-ledenvergadering met presentatie Archief Eemland: *Het bewaren waard*.

Dinsdag 28 april, 20-22 uur
OVF-lezing door Ludo Jongen: *Ansfridus, de enige Utrechtse heilige*.

Donderdag 7 mei, 20-22 uur
NGV-lezing door Bert Willemen: *Met hond en de hondenkar terug in de historie*.

19 april-12 juli
30 Jaar 'Tussen Kunst en Kitsch' in 101 ontdekkingen. Tentoonstelling. Voor meer informatie: www.museumfleHITE.nl.

25 juli-18 oktober
Thuis in twee werelden. Tentoonstelling over emigratie door de eeuwen heen in Museum Flehite. Het themanummer van de *Kroniek* verschijnt eind mei.

www.amersfoortopdekaart.nl
Zoek de historische afbeeldingen van elke plek in Amersfoort en/of voeg nieuwe toe. Een combinatie van de collecties van o.a. Archief Eemland en Museum Flehite.

Open huis Centrum voor Archeologie
Iedere woensdagmiddag van 14.00-16.30 uur kunt u de werkplaats en expositieruimte bezoeken. Tevens spreekuur voor eigen vondsten. Langegracht 11, toegang gratis.

Historisch Café / Spreekuur familiegeschiedenis
Elke tweede donderdag in Archief Eemland, 14-16 uur.

Wijkmuseum Soesterkwartier
Sint-Bonifaciusstraat 61, elke zaterdag van 12.00-17.00 uur en op afspraak. 033 463 5661, www.wijkmuseum-soesterkwartier.nl

IN EIGEN BEHEER UITGEGEVEN EN TER INZAGE IN ARCHIEF EEMLAND

- Robert Mulock Houwer, *Ik heb mijn lied gezongen : het leven van Daniël Quirin Robert Mulock Houwer (1903-1985)* (Den Haag 2010). Levensgeschiedenis van de directeur van jeugdzorginstituut Zandbergen.
- G.G. Mulock Houwer, *Slachtoffer van de plicht : het eigen verhaal van G.G. Mulock Houwer-Post* (Den Haag 2012).
- Kees Kemperman e.a., *Van den Heiligenberg...* (Zeist 2014). Genealogie van de boerenfamilie Van den Heiligenberg, die in de 16e eeuw in Amersfoort woonde.
- Dick Regtien, *Familie Van de Wetering (Amersfoort, 2000)*. De stamvader kwam uit Woudenberg; de naam is waarschijnlijk afgeleid van de Zuidbroekse wetering waaraan de boerderij gevestigd was.
- Herman Spoelstra, *Het geslacht Bloemheuvel...* (Leiden 2014). De oudste generaties komen uit Woudenberg, Leusden en Scherpenzeel.

verschijnt viermaal per jaar. U kunt het blad thuis ontvangen door lid te worden van:

- Oudheidkundige Vereniging Flehite voor € 30,-, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt
- Stichting Archeologie Amersfoort voor € 25,- per jaar, met optie jaarboek Flehite

Oudheidkundige Vereniging Flehite
Secretaris: Jan Carel van Dijk
Toscastraat 1 • 3816 TH Amersfoort
033 475 12 49
secretariaat@historisch-amersfoort.nl
www.historisch-amersfoort.nl

Museum Flehite
Postbus 699 • 3800 AR Amersfoort
033 247 11 00
info@museumfleHITE.nl
www.museumfleHITE.nl
Bezoekadres: Westsingel 50
Open: di-vr 11-17 uur, za-zo en tweede feestdagen 12-17 uur

Afdeling RO/Monumentenzorg Amersfoort
Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort
033 469 48 16
ma.cramer@amersfoort.nl
Bezoekadres: Stadhuisplein 1
Open: ma-vrij 9.00-17.00 uur (graag op afspraak)

Archief Eemland
Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort
033 469 50 17
archiefeemland@amersfoort.nl
www.archiefeemland.nl
Bezoekadres: Het Eemhuis, Eemplein 73
Open: ma-vr 9-17 uur; inzien van originele stukken alleen op afspraak

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA)
Archeologisch Centrum
Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort
033 463 77 97
fme.snieder@amersfoort.nl
www.amersfoort.nl/archeologie
Bezoekadres: Langegracht 11
Open: wo 14-16.30 uur en op afspraak

Redactie
Max Cramer • Floor de Graaff • Gerard Raven • Esther Slijkerman • Francien Snieder • Piek Theisens

Redactieadres
Gerard Raven, Museum Flehite
Breststraat 80 • 3811 BL Amersfoort
g.raven@museumfleHITE.nl
De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen in te korten en/of te herschrijven, zo mogelijk in overleg met de auteur. Meningingen verwoord in de artikelen zijn niet noodzakelijk die van de redactie.

Uitgave van de *Kroniek* wordt mede mogelijk gemaakt door:

